

**ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР
ТАРАҚҚИЁТИ**
**РАЗВИТИЕ НАУКИ И
ТЕХНОЛОГИЙ**

2
2025

Тахририят ҳайъати раиси:

СИДДИҚОВА С.Ғ. –

Бухоро муҳандислик-технология институти ректори

Муовини:

НИЗАМОВ А.Б. –

БухМТИ илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректори

Тахрир ҳайъати:

МУҚИМОВ К.М. – ЎзР ФА академиги (ЎЗМУ)

ЖАЛИЛОВ А.Т. – ЎзР ФА академиги (Тошкент кимё-технология ИТИ)

НЕГМАТОВ С.Н. – ЎзР ФА академиги (“Фан ва тараққиёт” ДУК)

БАҲОДИРОВ Ғ.А. – т.ф.д., профессор, ЎзР ФА бош илмий котиби

ХАМИДОВ О.Х. – иқтисод фанлари доктори, профессор (БухДУ)

ЖАЛИЛОВ Т.Қ. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (ТКТИ)

МУХТАРОВ Н.Ш. – техника фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтегаз” АЖ)

ТУХСАНОВ Х.А. – иқтисод фанлари доктори (DSc) (“Ўзбекнефтегаз” АЖ)

МАДИЕВ Р.Х. – техника фанлари доктори (DSc) (“Шуртан ГKM” МЧЖ)

АДИЗОВ Б.З. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х., ЎзРФА УНКИ

ХУРМАМАТОВ А.М. – техника фанлари доктори, профессор, ЎзРФА УНКИ

СОБИРОВА Н.К. – филология фанлари номзоди, доцент, ЎЗМУ

ҒАФУРОВ Д.О. – Бухоро МТИ ёшлар масалалари ва маънавий- маърифий ишлар бўйича биринчи проректори ф.ф.ф.д (PhD)

ҚУРБОНОВ Ж.М. – техника фанлари доктори, профессор (Самарқанд ИСИ)

САИДОВ С.Б. – Бухоро МТИ молия ва иқтисод ишлари бўйича проректори

ШАРИПОВ М.З. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

АСТАНОВ С.Х. – физика-математика фанлари доктори, профессор

РАХМОНОВ Х.Қ. – техника фанлари доктори, профессор

ВОХИДОВ М.М. – техника фанлари доктори, профессор

ЖЎРАЕВ Х.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

САДУЛЛАЕВ Н.Н. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВ Қ.Х. – техника фанлари доктори, профессор

ФОЗИЛОВ С.Ф. – техника фанлари доктори, профессор

ИСАБАЕВ И.Б. – техника фанлари доктори, профессор

АБДУРАХМОНОВ О.Р. – техника фанлари доктори, профессор

НИЗОМОВ А.Б. – иқтисод фанлари доктори, профессор

ЖУМАЕВ М.Р. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ЮНУСОВА Г.С. – фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор

ЖЎРАЕВА М.М. – филология фанлари доктори (DSc), профессор

ТЎХТАЕВА З.Ш. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.Ж. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ХАЙИТОВ Р.Р. – техника фанлари доктори (DSc), к.и.х.

БОЗОРОВ Ғ.Р. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

БОЛТАЕВ З.И. – физика-математика фанлари доктори (DSc), профессор

ОЛТИЕВ А.Т. – техника фанлари доктори, (DSc)

ЖАЛИЛОВ Р.Б. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАХМУДОВ М.И. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

МАЖИДОВА Н.Қ. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

АХМЕДОВ В.Н. – кимё фанлари номзоди, профессор

МАХМУДОВ Р.А. – техника фанлари доктори (DSc), профессор

ПУЛАТОВА М.И. – физика-математика фанлари номзоди, профессор

Бош муҳаррир:

ДЎСТОВ Ҳ.Б. – кимё фанлари доктори, профессор

Муҳаррирлар:

БАРАКАЕВА Д.Ф., ОРТИҚОВА С.Ж., ИСТАМОВА Г.Х.

Мусахҳих:

АРТИКОВА М.М.

ФАН ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТАРАҚҚИЁТИ

ИЛМИЙ – ТЕХНИКАВИЙ ЖУРНАЛ

РАЗВИТИЕ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ

НАУЧНО – ТЕХНИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Журнал Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлиги Бухоро вилояти бошқармасида 2014 йил 22-сентябрда № 05-066-сонли гувоҳнома билан рўйхатга олинган

Муассис:

Бухоро муҳандислик-технология институти

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги ОАК Раёсатининг 2017 йил 29-мартдаги №239/5-сонли қарори билан диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий наشرлар рўйхатида киритилган. 2019 йилда Ўзбекистон Республикаси ОАК Раёсатининг қарорлари билан қайта рўйхатдан ўтказилган.

Тахририят манзили:

200100, Бухоро шаҳри, Қ. Муртазоев кўчаси, 15-уй, Бухоро муҳандислик-технология институти

Тел: 0(365) 223-92-40

Факс: 0(365) 223-78-84

Электрон манзил:

E-mail: fantt_jurnal@umail.uz

Журналнинг тўлиқ электрон варианты билан

<https://journal.bmti.uz/>

сайти орқали танишиш мумкин.

Ушбу журналда чоп этилган материаллар тахририятнинг ёзма рухсатисиз тўлиқ ёки қисман чоп этилиши мумкин эмас. Тахририятнинг фикри муаллифлар фикри билан ҳар доим ҳам мос тушмаслиги мумкин. Журналда ёритилган материалларнинг ҳаққонийлиги учун мақолаларнинг муаллифлари ва реклама берувчилар масъулдирлар.

МУНДАРИЖА - СОДЕРЖАНИЕ – CONTENT

ТЕХНИКА, ТЕХНОЛОГИЯ ВА ЖИҲОЗЛАР	
Sharipov N.Z. Gilos danagini chaqishga sarf bo‘ladigan kuchni tadqiq qilish	4
Обитов Н.М., Орипов З.Б. Повышение литейные свойства магналиев	8
Teshaboyev O.A. Momiqni tashuvchi va tozalovchi to‘rli yuzasi tebranuvchi vintli konveyer yuklanishlari va aylanish chastotalarini tajribada aniqlash	13
Oripov Sh., Mamakhonov A.A., Orifjonov S. Review of performance and applications of hybrid wind turbines	18
Беккулов Ж.Ш., Норбоев О.Н. Устройство для быстрого и непрерывного измерения влажности порошкообразных продуктов	25
Hojiyev T.S., Samiyev K.A. Passiv quyosh isitish tizimiga ega turar-joy binosi tashqi devorlarining issiqlik izolyatsiya qatlami turini tanlash	28
КИМЁ ВА КИМЁВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	
Рахимов Ф.Ф., Джунаидов Х.Х., Сафарова Р.У. Монометилломочевина ва тетраэтоксисилан асосидаги олигомернинг квант-кимёвий ҳисоблашлари	35
Hojiyeva F.J., Amonov M.R. Ohorlovchi komponentlar tarkibini ishlab chiqishning fizik-kimyoviy asoslari	39
Abdiraximov I.E. Gazlarni qayta ishlashda gidrat hosil bo‘lishini oldini olish usullari	43
Maxmudov M.J., To‘xtayev N.N. Metil uchlamchi butil efiri ishlab chiqarishning zamonaviy texnologiyalarini tahlili.	47
Jo‘rayeva L.R. N-metilpirrolidonning xom-ahyoga nisbatan har xil nisbatda olinuvchi selektiv tozalangan rafinatlar tarkibidagi polisiklik aromatik uglevodorodlar tarkibini aniqlash	54
Xo‘jaqulov A.F., Toshov M.S. Dizel moylarining kolloid-kimyoviy xossalari turli funksional qo‘ndirmalar ta’sirini tadqiq etish	57
Xo‘jaqulov A.F., Raximov Z.Z. Kolloid sistemalarning molekulyar kinetik xossalari asosida transformator moylarini tahlili	64
Tashpulatov X.Sh., Hamdamova D.R. Bo‘yoq sezgir quyosh elementlari uchun geteroeptik mis(I) kompleks birikmalarining sintezi va tadqiqoti.	69
Eshqurbonov F.B., Abduraimov J.B. Diglitsidilkarbamid va dimetilolkarbamid asosida burg‘ulash eritmalari olish usullarini tadqiq qilish	74
Zokirov X.T., Abdullaev O.G., Toshmatov Y.R. Prospects for using waste generated at “Ferganaazot” JSC as a filler in the production of gypsum dry construction mixtures	78
Axmedova O.B., Axmedova Sh.U. Absorbent kompozitsiyalarining absorbsiya va desorbsiya jarayonlaridan keyingi fizik-kimyoviy xossalari	83
МАШИНАСОЗЛИК ВА ЭНЕРГЕТИКА	
A‘zamov S.S. Investigation of electromagnetic current transformer performance characteristics for measuring and controlling the reactive power dissipation of a short-circuited rotor asynchronous motor	89
Xushiyeve S.M., Mamadiyev X.N., Davirov A.Q. Nosimmetrik rejimlarni kuch transformatorining samaradorligiga ta’siri	94
Muratova Z.A., Juraev Z. Tibbiy maqsadlarda noto‘qima mato ishlab chiqarishda intellektual texnologiyalarining dolzarbligi va muammolari.	100
Жалилов Р.Б., Камалов У.У., Караев А.Т. Анализ действующих и исследование современных инновационных систем теплоснабжения жилых массивов городов	106
Maxmudov M.I., Sayfiyev H.O., Nurov S.S. Fotoelektrik batareyalarning energetik parametrlarini monitoring va diagnostika tizimi uchun qurilma ishlab chiqish	116

Xamzayev A.A., Xaydarov Sh.B., Usmonov M.Z., Niyetbaev A.D. Karyer bir cho‘michli ekskavatorlarning ish rejimlarini optimallashtirish	122
Narzullayev B.Sh., Boboqulov J.S. Qo‘zg‘atish tokini monitoringgi asosida sinxron generatorlarni energiya samaradorligini oshirish usullarining tahlili.	127
Бабаназарова Н.К., Хусенов Д.Р. Анализ расхода электроэнергии на производственные нужды, на примере газотранспортной системы	135
ИНФОРМАТИКА ВА АХБОРОТ – КОММУНИКАЦИОН ТИЗИМЛАР	
Мухамедиева Д.Т., Раупова М.Х. Квантовые вычисления на основе специального язык программирования «Qiskit».	140
Муратова З., Жураев З. Цифровизация систем управления при производстве нетканых материалов медицинского назначения путем переработки шелковых отходов	144
Мамедов Р.А. Разработка математической модели гидрокинетической турбины, адаптированной для эффективной работы в свободнопоточных водотоках	150
Shadmanov I.U., Adizova Z.M., Nosirova Z.E. G‘ovak jismlarni saqlashda issiqlik va namlik ko‘chish jarayonlarini bashoratlash uchun matematik model va sonli algoritmlar	162
Ibragimov R.R., Jumayev J., Narziyev M.S., Qo‘ldosheva F.S. To‘liq faktorli eksperiment usulida meva va sabzavotlarni sterilizatsiyalash jarayonini modellashtirish	168
Qo‘ziyev Z.E. Реактив гидротурбинали микро гидроелектр стansiyani matematik modellashtirish . .	175
Abdurazakov N. Robust residential load forecasting with manual feature engineering	181
O‘lmasov Q.N. Quyosh fotopanellarini «MATLAB/SIMULINK» tizimida modellashtirish	188
Хаитов Б.У., Махмудов М.Ш. Применение морфометрических данных рельефа в оценке благоустройства городских территорий	196
Safarov A.B., Sayfiddinov K.E., Qahhorov M.M. Shamol turbinasini "ANSYS FLUENT" tizimida modellashtirish	202
ОЗИҚ-ОВҚАТ САНОАТИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	
Ergasheva X.B., Elmurodova A.S., Shadiyeva M.SH. O‘zbekistonda yetishtirilgan sholi navlarining texnologik tavsifi va uni qayta ishlash mahsulotlarining kimyoviy tarkibi	215
Шодиев Б.М., Хакимов Ш.Ш. Маҳаллий махсар уруғларидан олинган мойларни рафинациялаш технологик шароитлари	220
Садуллаев С.Х., Мирзаев Ж.Д., Равшанов С.С. Тритикале ва буғдой унлари турли нисбатларининг хамир реологик хоссаларига таъсирини тадқиқ қилиш	225
Мухаммадиев Б.Т., Турсунова Н.Н. Структура отдела качества и безопасности пищевых продуктов	230
Ашурова М.З., Сулайманова Г.Х., Ганиева Н.Х. Изменение качественного и количественного состава эфирных масел пряной зелени при тепловой кулинарной обработке	234
Barakayev N.R., Kamolova M.X., Sayidaxmedov R.R., Rajabov A.N. Bug‘doy donlari va don mahsulotlarini qayta ishlash jarayonlarini zamonaviy tahlili	239
Oltiyev A.T., Bozorova D.N., Hasanova A.Sh. Biokatalizatorlarning yangi avlodi yordamida yog‘larni pereeterifikatsiya qilish texnologiyasini takomillashtirish	243
Turg‘unpo‘latova Sh.M., Saribayeva D.A. Pastila mahsulotlari assortimentini kengaytirishning ilmiy asoslari	248
Ravshanov S.S, Nurmatov I.R, Tursunxodjaev N.T, Maksumxodjaeva K, Raxmonov Q.S. Bug‘doy donini un tortishga tayyorlashda suv qattiqligining un chiqish unumiga va texnologik xossalariga ta’siri	252
Turg‘unov Sh.X., Mallabayev O.T., Saribayeva D.A. Chicorium (hindibo) o‘simligi tarkibidagi vitaminlar tadqiqi	258
Мухамедова М.Э. Нетрадиционное сырьё в производстве диабетических сухарей	262

ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ЕНГИЛ САНОАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Мўминов Қ.М., Хамраева С.А. Кўйлакбоп матода жойлашган танда ва арқоқ ипларининг параметрларини тадқиқ этиш.	269
Muhammedova M.O. Inson oyoq panjasining antropometrik tahlili va uning o'zgaruvchanligini tavsiflovchi statistik parametrlar.	273
Gafurova N.T., Hasanova M.E. Bolalar kiyimlariga qo'yiladigan talablarni shakllantirish	278
Асадова С.С., Хамроева М.Р. История драпировки одежды и ее значение сегодня	284
Набиджанова Н.Н., Насирова М.Б. Типовийдан фарқланувчи эркалар қоматларига кийим ишлаб чиқариш учун тўқима матоларининг физик-механик хусусиятларини ўрганиш ва таҳлил қилиш	289
Ortiqov Z.U., Sarimsakov.O.Sh. Paxta xomashyosiga ishlov berishning mexatronik namlash mashinalari va agregatlari	293
Jo'rayeva M.A., Nabidjonova N.N. Maktabgacha ta'lim muassasidagi tarbiyalanuvchilar maxsus kiyimi uchun tanlangan matoning boshqa matolardan afzaliklari	299
Sharibaev N.Yu., Homidov Q.A. Matoning sifatini tekshirishda hosil bo'ladigan qarshilik kuchlarini mexanik qoniniyat asosida nazariy taxlil qilish	302
Гафурова Н.Т., Хужаева М.Э. Разработка топографической карты специальной одежды для прядильщиков	308
Ражабова Г.Ж. Тез ўзгарувчан моданинг атроф-муҳитга таъсири	312
Tursunova Z.N. Shaxsning umumiy biosotsial strukturasi	317
Умаров А.А., Кенжаева М.И., Ортиқова К.И., Усмонов Ш.К. Аррали жин ишчи камерасида тезлатгичнинг пахта оқимиға таъсир қилувчи кучларнинг назарий таҳлили ...	321
Mamadaliyeva Z.Y., Nabidjonova N.N. Maxsus kiyimlar va ularning kelib chiqish tarixi, suv o'tkazmaydigan matolarning xususiyati va tahlili	326
Tursunov Ch.A., Qarshiyev B.E., Djamolov R.K. Tukli chigitni pnevmo-mexanik saralash mashinasida chigitlarni titkilab donadorligini oshiruvchi tishli diskli ta'minlash valigining o'lchamlarini aniqlash	330
Sayitqulov S.O., Salomov A., Рамазонов С. Arrali tola ajratgich mashinasining chigit tarog'ining ekspremental tadqiqi	335
Худойбердиев М.Р., Очиллов Т.А., Ёдгоров С.Қ. Турли селекция навларидан олинган иплар нотекислик кўрсаткичларининг ўзгариши.	338
Наврузов Н., Якубов К., Ахмедов К., Уразматова М. Ишчи камерадаги пахтанинг дастлабки оқим ҳаракати динамикаси.	343
Ismoyilov I.B., Qo'ldoshev E.I., Ismoyilov F.B., Qayumov J.A. Jun tolasi tarkibidagi begona aralashmalarni tozalash mashinasining texnologik parametrlarini nazariy asoslash	347
Qo'ldoshev E.I., Ismoyilov I.B., Ismoyilov F.B. O'zbekistonda yetishtirilayotgan jun xomashyosi maxsuldorligi va sifat ko'rsatgichlari.	354
Бебутова Н.Н., Комилова Х. Разработка коллекции спецодежды для работников АПК с применением компьютерной графики «COREL DRAW».	359
АНИҚ ВА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАР	
Hikmatov N.I. Energiya samaradorli qurilish uchun zamonaviy issiqlik himoyalovchi materiallar	364
Вахитов М.М., Вохидов И.М., Нозимов У.А. Техническое состояние поверхностей фасадов исторического здания японского госпиталя в г. Кагане.	368
Mirzayev Sh.R., Ismatov S.S. The influence of traditions, social and climatic factors on the tectural design of multi-storey residential buildings: the case of the city of Bukhara	374
Баракатова Д.А. Исҳоқхон тўра ибрат илмий мероси. “Мезон ун-низом” асари ҳақида ..	377
Азимова Н.Ф. Лев толстой ижоди. “Анна Каренина” романи ҳақида	381

2. Ибрat, Ажзий, Сўфизода. Танланган асарлар. Т.: Маънавият, 1999.
3. Исҳоқхон Ибрat. “Тарихи Фарғона”. Тошкент, 1992.
4. Ҳaкимов Н.Ҳ. Амридинова Д.Т. Исҳоқхон Ибрatнинг ижтимоий-фалсафий қарашлари. ҚарДУ хабарлари. Илмий-назарий, услубий журнали. 2022 (4/2) 54-сон. 59-66-б.

Баракатова Дилором Аминовна – Бухоро давлат техника университети Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси доценти. Телефон: 90-710-04-80.

ЛЕВ ТОЛСТОЙ ИЖОДИ. “АННА КАРЕНИНА” РОМАНИ ҲАҚИДА Азимова Н.Ф.

Бухоро давлат техника университети.

Аннотация. Мақолада XIX аср рус адабиётининг йирик ёзувчиси, жаҳон адабиётига бебаҳо бадиий асарлари билан катта ҳисса қўшган Лев Николаевич Толстой ҳаёт йўли, ижоди, асарлари, уларнинг асосий мавзу ва гояси баён қилинган. Адибнинг машҳур асари “Анна Каренина” романи, унда илгари сурилган гоя, қаҳрамонлар тавсифи атрофлича таҳлил қилинган. Ёзувчининг ўзбек адабиётидаги ўрни ва ўрганилиши келтирилган.

Калит сўзлар: рус реализми, фалсафий қарашлар, ёзувчи дунёқараши, психологик таҳлил, бадиий қаҳрамонлар, ҳикоя ва очерклар, романлар, маънавий уйғониш, ҳаёт моҳияти, ўзини қидираётган инсон образи

ТВОРЕНИЕ ЛЬВА ТОЛСТОГО. О РОМАНЕ «АННА КАРЕНИНА». Азимова Н.

Бухарский государственный технический университет.

Аннотация. В статье описан жизненный путь, творчество Льва Николаевича Толстого, великого писателя русской литературы XIX века, внесшего своими бесценными произведениями большой вклад в мировую литературу, а также их основная тема и идея. Знаменитое произведение писателя – роман «Анна Каренина», в нем тщательно анализируются идея, описание героев. Представлено место и изучение писателя в узбекской литературе.

Ключевые слова: русский реализм, философские взгляды, мировоззрение писателя, психологический анализ, художественные персонажи, рассказы и очерки, романы, духовное пробуждение, сущность жизни, образ человека, ищущего себя.

CREATION OF LEV TOLSTOY. ABOUT THE NOVEL "ANNA KARENINA".

Azimova Nazira Fattohevna

Bukhara State Technical University.

Abstract. The article describes the life path, creativity, works of Lev Nikolayevich Tolstoy, the great writer of Russian literature of the 19th century, who made a great contribution to world literature with his invaluable works, as well as their main theme and idea. The famous work of the writer is the novel "Anna Karenina", the idea presented in it, the description of the characters are thoroughly analyzed. The place and study of the writer in Uzbek literature is presented.

Key words: russian realism, philosophical views, writer's outlook, psychological analysis, artistic characters, stories and essays, novels, spiritual awakening, the essence of life, the image of a person searching for himself

Жаҳон адабиётининг сўнмас юлдузларидан бири, XIX аср рус адабиётининг йирик ёзувчиси, рус реализмининг асосчиси, инсоният маданияти хазинасини нодир асарлари билан бойитган сўз санъаткори Лев Николаевич Толстойдир (1828–1910). У нафақат бадиий асарлари, балки инсон ва жамият ҳақидаги фалсафий қарашлари билан ҳам машҳурдир, бинобарин, у граф, Петербург Фанлар Академияси мухбир аъзоси (1873) ҳамда фахрий академигидир.

Толстой 1828 йил Россия империяси Тула губернясининг Ясная Поляна қишлоғида дворянлар оиласида туғилган, ёшлигидан бой маданий муҳитда тарбияланган. Қозон университетида таҳсил олган, лекин ўқишни ташлаб, ўз-ўзини тарбия қилишга эътибор

қаратган. Ёзувчиликдан ташқари тарбия, ахлоқ, сиёсат ва диний масалалар билан ҳам шуғулланган.

1844-1847 йилларда Қозон университетининг араб-турк ва ҳуқуқшунослик факультетларида ўқиган. 1851-1853 йилларда Кавказда бўлиб, жанглarda иштирок этган. 1854 йил Дунай армиясига юборилган, Қрим урушида қатнашган. Толстой 1855 йилда Петербургга бориб, Н. А. Некрасовнинг “Современник” (“Замондош”) журнали ва журнал атрофидаги ёзувчилар, яъни И.С.Тургенев, И. А. Гончаров, Н. Г. Чернышевский ва бошқалар билан ҳамкорлик қилган. Болалик кезларида рус ва араб халқ эртаклари, А.С.Пушкин шеърлари, шунингдек, Юсуф ҳақидаги Инжил ривояти таъсирида шеърлар ёзган.

Биринчи йирик асари – “Инсон камолотининг тўрт даври” автобиографик асари ҳисобланади. 1855 йилда нашр қилинган “Севастополь ҳикоялари” тўпламида жамланган ҳикоя ва очеркларида уруш лавҳалари ва аскарларнинг маиший турмуши ўз ифодасини топган. “Казаклар” қиссасида (1863) эса ёзувчи реал ҳаёт лавҳалари ҳамда маиший турмуш тафсилотларини тарихий воқеалар манзараси билан, ҳаётнинг ахлоқий-фалсафий асослари тасвири билан уйғунлаштирган.

Рус ва жаҳон адабиёти ҳазинасидан мустаҳкам ўрин олган “Уруш ва тинчлик” (1863-1869) эпопеяси Толстойнинг ўз асрининг 60-йилларидаги ижодий камолотидан далолатдир. Серқирра ва сермазмун бу роман, ҳажман каттагина бўлиб, асарда Франция императори Наполеон Бонапартнинг 1805 - 1807 ҳамда 1812 - 1814 йиллардаги ҳарбий юришлари, шу жумладан, Франция-Россия уруши воқеалари тарихи муфассал ёритилган. Ёзувчи ўз романида 500 дан ортиқ бадиий қаҳрамонларни қўллаган, улардан баъзилари тарихий шахслар, баъзилари прототип, баъзилари эса тўқима образлардир. Адиб кўплаб қаҳрамонлар иштирок этган эпик воқеалар билан бирга қаҳрамонларнинг руҳий тасвирлари илк бор катта маҳорат билан уйғунлашган тарихий роман жанрини ярата олди. Мазкур асар билан Лев Николаевич ўз даврида рўй берган ва ўзи шахсан гувоҳ бўлган воқеаларга фаол муносабат билдирган.

“Иккорунома” (1880) ва “Эътиқодим нимада?” (1884) каби асарларида 70-йилларда ёзувчининг руҳий изтироб жараёнида яшаганлиги, ўз ҳаёт йўлини қайта тафтиш қилгани, жамиятнинг маънавий асослари ёлғонга асосланганлиги тўғрисидаги хулосалари акс этган. Айниқса, “Иккорунома”да инсон умрининг моҳияти нима, унинг бу дунёга келиб кетишида қандай маъно бор, жаҳоннинг буюк мутафаккирлари, машҳур файласуфлар бошини қотирган ана шу саволларга жавоб изланган. Мазкур асарда ёзувчи оддий бир инсон сифатида ҳаётнинг турли яхши ва ёмон кўчаларида “тентираб”, у ерда яшаб, одамлар тушунчаларини, ўша жойдаги ҳаётни кузатиб анализ қилади, инсон умрининг мазмун-моҳиятини англашга уринади, ҳолатларни ўз вужудида ҳис қилади, хулосалар, қарорларга келади. Буюк адиб ўзининг “Иккорунома” асарида инсон умрининг мазмуни ҳақида бош қотирар экан, унинг ҳаётида эътиқоднинг, диннинг ўрни ва роли ҳақидаги теран мушоҳадаларни ўртага ташлайди, улкан даҳоларни қийнаган маънавий муаммоларга жавоб излайди.

Толстойнинг шу даврда ёзган асарлари орасида “Иван Ильичнинг ўлими” (1886), “Крейцер сонатаси” (1889) қиссалари, айниқса, эътиборга лойиқ. Толстой 80-йилларда драматургия жанрларида ҳам ижод қилиб, “Зулмат ҳокимияти” (1886) драмаси ва “Маърифат мевалари” (1890) комедиясини ёзади. Бу асарларда қишлоқ аҳлидаги жаҳолат, шаҳар маданиятининг қишлоққа кўрсатаётган салбий таъсири катта бадиий куч билан тасвирланган. Толстой дунёқарашида тобора кучайиб бораётган зиддиятлар унинг сўнгги йирик асарларидан бири – “Тирилиш” романи (1889-99)да ўз аксини топди. “Тирилиш” – инсоннинг маънавий уйғониши ҳақидадир. Ҳаётда бўлиб ўтган оддий воқеа – бир суд жараёни асосида яратилган бу асарда Толстой ижтимоий адолатсизликка асосланган жамиятнинг ички, маънавий асосларини очиқ ташлайди. Мазкур асардаги кишилар тақдири билан воқеаларнинг ўзаро чамбарчас боғлиқлиги масаласи “Ҳожимурод” (1896-1904) қиссасининг ҳам асосини ташкил этган. Толстой диндор ёзувчи сифатида кишилар

руҳиятидаги зиддиятларни тасвир этибгина қолмай, ўзи ҳам жамият ва кишилар ҳаётидаги бундай зиддият ва майллардан жароҳатланиб яшаган.

Лев Николаевич Толстой бир неча бор Нобел мукофотида номзод сифатида кўрсатилган. Унинг ўзи мукофотни олишни истамайди ва ҳатто ёзувчи Арвид Ярнефелтга мукофот берилишига тўсқинлик қилишга уриниб кўришини илтимос қилади.

1870 йилларнинг бошида пухта ва бетакрор асарлари сабаб Лев Толстойнинг номи буюк рус ёзувчилари қаторига қўшилди. Ўша пайтлар Толстой бетоб бўлиб, Самарага жўнаб кетди, шифокор тавсиясига кўра у ерда қимиз билан даволанди. Адибга даштнинг сокин табиати ҳамда у ердаги хотиржам ҳаёт маъкул бўлгач, бутун оиласи билан бу ерга кўчиб боради. Шу йиллар машҳур “Анна Каренина” (1873–1877) романини ёзиб битирди.

“Анна Каренина” – муҳаббат, оила ва жамият ҳақидаги психологик романдир. Мазкур асар Лев Толстойнинг энг машҳур асарларидан бири бўлиб, рус жамиятидаги ахлоқий қадриятлар, муҳаббат, оила ва инсон руҳияти ҳақидаги улкан роман ҳисобланади. Асар реалистик роман жанрида ёзилган бўлиб асосий мавзулари муҳаббат, хоинлик, ижтимоий меъёрлар, оила, бахт, шахснинг ички изтироблари тўғрисидадир. Роман икки йўналишда ривожланади, биринчиси Анна Каренина ва Вронский ҳикояси кўринишида бўлса, иккинчиси Левин ва Китти ҳикояси шаклида давом этади.

Мазкур романда Толстойнинг жамият ҳаётида кечаётган нохуш жараёнлар ҳақидаги изтиробли ўйлари акс этди. Романда Каренинлар, Облонскийлар ва Левинлардан иборат 3 оиланинг бир-бири билан уйғун, аммо мустақил сюжет чизигига эга бўлган тарихи тасвир этилган. Толстой, аксар рус ёзувчиларидек, насроний динига эътиқод қилганлиги учун ҳаётда рўй бераётган воқеаларга ва кишиларнинг хатти-ҳаракатларига ҳам шу дин нуқтаи назаридан ёндашган. Унинг жамият ва унда яшовчи кишиларга, бинобарин, қаҳрамонларига бўлган муносабатига ўзининг диний қарашлари нуқтаи назаридан ёндашган. У жамият аъзоларида қандай чиркин ҳислатлар мавжуд бўлмасин, кишилар диний қонун-қоидалар доирасида ҳаракат қилишлари лозим, акс ҳолда жамият ҳалокат сари боради, деган фикрдан келиб чиқиб, қаҳрамонлар образини яратади.

Асарнинг бош қаҳрамони Анна Каренина – юқори табақадан бўлган зеҳнли ва чиройли аёл, аммо у ўз турмуш ўртоғи Алексей Каренинни севмайди, у граф Вронский билан бир-бирига кўнгли қўяди. Аммо жамият уларнинг муносабатини қабул қилмайди ва Анна ижтимоий босим ҳамда шахсий изтироблар остида қолиб, охирида ўз жонига қасд қилади. Анна Каренина – асосий қаҳрамон, кучли ва мустақил аёл, лекин жамиятнинг босими ва ўз ички азоблари сабабли фожеавий тақдирга учрайди. Анна ва Вронский муносабати жамиятдаги ахлоқий нормалар ва шахсий ҳуррият ўртасидаги зиддиятни кўрсатади.

Романнинг асосий мавзулари: жамият ва унинг таъсири – жамият Аннани қабул қилмайди, аммо Вронскийни кечиради. Оила ва никоҳ – Левин ва Киттининг оиласи ҳақиқий бахтни топишга ҳаракат қилади. Инсон руҳияти – қаҳрамонларнинг ички изтироблари ва фалсафий изланишлари романнинг марказий қисми ҳисобланади. Фожеавий тақдир – Аннанинг танлови уни ҳалокатга олиб келади.

Романдаги Константин Левин образи Толстойнинг ўз қарашларини ифодаловчи қаҳрамон. У Китти Шчербацкаяни яхши кўради ва роман давомида уларнинг ҳаёти, оила қуриш ва шахсий ривожланиш жараёни кўрсатилади. Левиннинг фалсафий изланишлари ва инсон бахти ҳақидаги фикрлари романнинг маънавий негизини ташкил этади. Левин – йирик помещик, фалсафий изланувчи, қайсидир маънода Толстойнинг ўзининг аксидек. Левин ўзини ўзи қидираётган инсон образи. Буни ушбу қаҳрамон турли соҳаларда ўзини синаб кўришида, чунончи, сиёсий баҳс-мунозараларда ҳам, ижтимоий ҳаётда ҳам фаол иштирок этади, тадбиркорлик, ёзувчиликка ҳам уриниб кўради, ҳаёт мазмун-моҳиятини излайди, бахт излайди, саволларига жавоб ахтаради, бироқ кўнгли тўлмайди, яна нимадир етишмаётгандек бўлади. Китти Шчербацкая – Левиннинг рафиқаси, содда ва меҳрибон аёл. Левин Киттини севиб қолиб, бахтни топдим, қидираётганим шу бўлса керак, деб ўйлаганда, лекин яна

кўнгли кемтиклигини ҳис қилади. Фарзанд кўрганида қувониш ўрнига аёлининг ҳам боланинг ҳам азобланаётганини эшитиб туриб, ўзидаги ҳис-туйғуларга тушунмайди, бу жараёнда ўзини қандай тутишни билмай қолади. Ва бир кун – бу асарнинг охирида, асарнинг хулосаси сифатида, Левин табиатни узоқ томоша қилгач, чуқур тафаккур қилиб шу нарсани тушунадики, одамларга берилган умр, табиат, жамият, инсон ҳаёти – бари, барчасидан мурод худо, унинг қонунлари эканлигини англайди, ҳаммасининг замирида яратувчи зот турганлигини тушунади, тафаккури чарақлаб кетгандай бўлади, қидирган нарсасини топганидан қалби қувончга тўлади, ҳаммаси тушунарли, аён бўлади. Шунда узоқ кутилган чуқур бир хотиржамликни ҳис қилади. Бу албатта, ёзувчининг хулосаси эди.

Романнинг аҳамияти шундаки, инсон ҳис-туйғуларини теран тасвирлаши билан машхур. Роман фақат муҳаббат ҳақида эмас, балки ижтимоий ва ахлоқий масалаларни ҳам камраб олади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Лев Толстой ва унинг “Анна Каренина” романи жаҳон адабиётида ўчмас из қолдирган. Романда муҳаббат, жамият, ахлоқ ва шахсий танловлар масалалари батафсил ёритилган. Бу асар нафақат рус адабиёти, балки жаҳон адабиётининг ҳам энг муҳим дурдоналаридан бири саналади. Толстойнинг фалсафий қарашлари ва ҳаётий ҳақиқатларини, сўз санъаткори сифатидаги маҳоратини чуқурроқ тушуниш учун “Анна Каренина”ни мутолаа қилиш мақсадга мувофиқ.

Лев Николаевич Толстой - улкан истеъдод соҳиби, жаҳон адабиёти хазинасини бетакрор ижодий мероси билан бойитган файласуф адиб, қалами билан ҳам, амали билан ҳам ҳақиқатга интилган ва шу орқали маънавий камолотнинг юксак чўққисига кўтарилган донишманд. Унинг китоблари дунёнинг деярли ҳар бир давлатида севиб ўқилади.

Ўзбекистонда Толстой ижодига қизиқиш ёзувчи ҳаётлиги пайтлардаёқ бошланган. Унинг “Одамлар нима билан тирик?”, “Худо ҳақиқатни кўрса ҳам тезда айта олмайди” мақолалари 1887—1902 йилларда “Туркистон вилоятининг газети”да ўзбек тилида нашр этилган. Толстой ҳақидаги “Россия мамлакатининг машхур ёзувчиси” деган мақола эса шу газетада таниқли маърифатпарвар Сатторхон Абдуғаффоров таржимасида босилган. Толстой нафақат буюк ёзувчи, балки адолатпарвар ва халқпарвар инсон сифатида ҳам ўзбек жадидларининг эътиборини ўзига жалб этган. Адабиётшунос олимларнинг берган маълумотларига кўра биринчи ўзбек адвокати Убайдулла Хўжаев 1909 йилда Толстойга унинг ёмонликка ёмонлик билан жавоб бермаслик ҳақидаги таълимоти юзасидан хат ёзиб, ўша йилнинг 5 июнида ундан жавоб олган. Ислоҳ динининг таниқли арбобларидан бири Абдувоҳид Қориев эса 1910 йил Ясная Полянага махсус бориб, Толстой билан бир неча марта мулоқотда бўлган. Аммо ўзбек халқининг Толстой ижоди билан яқиндан танишиши 20-асрнинг 30-йилларидан бошланган ва унинг барча асосий асарлари бугунги кунда ўзбек тилига таржима қилинган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Лев Толстой. Танланган асарлар. 5 жилдлик, 4-жилд. Анна Каренина. Мирзакалон Исмоилий таржимаси. Тошкент. Ғ.Ғулом нашриёти. 1980. – 1038 б.
2. Лев Толстой. Танланган асарлар. 5 жилдлик, 3-жилд. Уруш ва тинчлик. 3-4 -китоблар. Тошкент. Адабиёт ва санъат нашриёти. 1980. – 852 б.
3. Умид Бекмуҳаммад. Толстойнинг ўзбек суҳбатдоши. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/umid-bekmuhammad-tolstoyning-ozbek-suhbatdoshi>
4. Лев Толстой ҳақида ҳақиқатлар. Тўпловчи А.Намозов. Тошкент. “Янги аср авлоди”. 2010. – 184 б.

Азимова Назира Фаттоҳевна – Бухоро давлат техника университети “Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси” катта ўқитувчиси. Тел: +998905116798. E- mail: Azimova67@gmail.com